

تحلیل ویژگیهای اقتصادی موثر بر مشارکت بهره‌برداران در تعاونی‌های آبخیزداری (مطالعه موردی: تعاونی آبخیزداری حوزه آبخیز سقزچی چای استان اردبیل)

امیرحسین کاویان‌پور^{۱*}؛ حسین بارانی^۲؛ اردوان قربانی^۳

نویسنده مسئول مقاله: گرگان - دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، دانشکده مرتع و آبخیزداری، گروه مرتعداری

Email: kavianpoor.a@gmail.com

چکیده

جهت جلب مشارکت ساکنان یک حوزه آبخیز برای شرکت در برنامه‌های آبخیزداری، عوامل تأثیرگذار باید مورد توجه قرار گیرد. در این تحقیق تأثیر ویژگیهای اقتصادی روستائیان عضو تعاونی آبخیزداری حوزه آبخیز سقزچی چای (استان اردبیل) بر مشارکت آنها در تعاونی‌های آبخیزداری بررسی شده است. این تحقیق به روش پیمایشی انجام و پرسشنامه‌ای جهت گردآوری داده‌ها تهیه شد. جامعه آماری شامل بهره‌برداران عضو تعاونی آبخیزداری روستاهای سوها، سقزچی، حور، تفیة و رز به تعداد ۱۱۵ نفر بوده‌اند که در داخل حوزه آبخیز سقزچی چای ساکن هستند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. نتایج بدست آمده از توصیف ویژگی‌های اقتصادی بهره‌برداران حوزه آبخیز سقزچی چای عضو تعاونی‌های آبخیزداری نشان داد هر چه سطح زمین کشاورزی مورد استفاده اعضا و میزان درآمد اعضا از زراعت کمتر بوده است، همچنین افراد موافق اجرای طرح باغات دیم در زمین‌های شیبدار و تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم، مشارکت بیشتری در تعاونی آبخیزداری داشته‌اند. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب مقایسه کروسکال - والیس بین میزان درآمد از شغل اصلی و نسبت درآمد به هزینه اعضا با مشارکت در تعاونی آبخیزداری در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی دار است، یعنی افراد کم درآمد و افرادی که نسبت درآمد به هزینه‌شان کمتر است، تأثیر بیشتری را در مشارکت دارند. ضریب همبستگی اسپیرمن بین انتظار افزایش درآمد اعضا و مشارکت در تعاونی آبخیزداری در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی دار است، یعنی اکثر اعضا با انتظار افزایش درآمد به عضویت تعاونی آبخیزداری در آمده‌اند. با وجود مشکلات اقتصادی بهره‌برداران در سطح حوزه‌های آبخیز توصیه میشود در تشکیل تعاونی‌ها به ایجاد اشتغال و جذب نیروی جوان توجه ویژه‌ای شود.

کلمات کلیدی: ویژگیهای اقتصادی، تعاونی آبخیزداری، مشارکت.

۱- دانشیار گروه مرتع و آبخیزداری دانشگاه محقق اردبیلی، ardavanica@yahoo.com

۲- دانشیار گروه مرتع و آبخیزداری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان baranihossein@yahoo.com

* ۳- دانشجوی دکتری علوم مرتع دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان ho.kavianpoor@gmail.com شماره تماس: ۰۹۱۱۹۱۸۶۴۶۸، ۰۱۱۴۴۵۴۴۳۳۰

مقدمه

یکی از چالش‌های اساسی در حوزه‌های برنامه‌ریزی اقتصادی، اجتماعی و توسعه روستایی، مقوله مشارکت است. با نگاهی به گذشته در بین کشورهای اروپایی در می‌یابیم تشکیلاتی به عنوان تعاونی برای رفع مشکلات موجود در منابع طبیعی بوجود آورده‌اند، مثلاً برخی تعاونی‌ها در واکنش به بحران‌های شدید اجتماعی و بوم‌شناسی به وجود آمده‌اند. تعاونی‌های مراتع (مراتع تعاونی) در دهه ۱۹۳۰ شروع به کار کردند تا اراضی مرتعی کانادا را که به دلیل خشکسالی و روش‌های نامناسب بهره‌برداری، خسارت دیده بودند را مدیریت کنند (ثمری، داوود و داوری، ۱۳۸۹). تعاونی‌ها هنوز هم بعنوان بنگاه‌های اقتصادی پتانسیل خاصی دارند که می‌توانند تحولات فرهنگی، سازمانی و فناوری را که لازمه حرکتی مهم در راستای نیل به توسعه پایدار هستند، سرعت بخشند. تعاونی‌های آبخیزداری با هدف گسترش مشارکت مردمی در حفظ و احیای منابع طبیعی در دهه ۱۳۶۰ در دستور کار سازمان جنگلها و مراتع کشور قرار گرفت و تاکنون پیشرفت‌هایی داشته است. رسالت مهم تعاونی‌های روستایی ارتقاء سطح دانش روستاییان و بهبود بهره‌وری از منابع روستایی، جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرها و برقراری توازن بین توسعه مناطق روستایی و شهری است (صدیقی، حسن و علی اصغر درویشی نیا (۱۳۸۱). یکی از راهبردهای مهم و مؤثر جهت توسعه همه‌جانبه و خودپایدار این مناطق، استفاده از مشارکت و توانمندی‌های مردم آن برای عمران توسعه مناطق روستایی در تمام ابعاد آن است. انجام فعالیت‌های حرفه‌ای روستاییان در قالب همکاری و تعاون موجب ارتقاء کارایی و بهبود وضعیت اقتصادی آنان نیز میشود (Abdelrahman and Smith, 1996, P 31(1): 13-15).

جهت جلب مشارکت ساکنان یک حوزه آبخیز برای شرکت در برنامه‌های آبخیزداری باید عوامل تأثیر گذار مورد توجه قرار گیرد. در زمینه عوامل تأثیرگذار بر فرآیند مشارکت تحقیقات زیادی صورت گرفته است. بطور مثال، موحدی (۱۳۷۸) در ارتباط با عوامل مؤثر بر مشارکت مردم، مهمترین ویژگی که باعث می‌شود مردم با همدیگر و در کنار هم فعالیت نمایند را، داشتن منافع و علائق مشترک می‌داند. در مطالعه حسن عباسی (۱۳۷۹) تعدیل اقساط و نرخ

سود وام اعطایی از جمله متغیرهای تأثیرگذار در فعال‌سازی تشکل‌های تعاونی می‌باشد. همچنین مطالعه وی نشان می‌دهد که افراد جوان و تحصیل کرده انگیزه بیشتری برای فعالیت در تعاونی دارند. در مطالعه‌ای دیگر، جلالی، محمد و عزت الله کرمی (۱۳۸۵) تعاونی‌های مرتعداری استان کردستان را به منظور تعیین عوامل مؤثر بر مشارکت مرتعداران مطالعه و نتیجه‌گیری نموده که از میان عوامل، ارتباط با کارمندان منابع طبیعی، تقدیرگرائی، موفقیت مداری، دانش فنی فرد، سطح سواد، منفعت- هزینه، پیامد اجتماعی مشارکت، خدمات ترویجی و تامین نهاده که دارای همبستگی معنی-داری با متغیر میزان مشارکت فرد در تعاونی می‌باشند. در تحقیقی که توسط خانی، جواد و ابراهیم خواجه‌ای (۱۳۸۲) انجام گرفته گزارش کرده‌اند که منبع درآمد روستاییان و کشاورزان از منابع پایه (آب و خاک) تامین می‌شود، لذا استفاده بهینه از منابع اساسی باعث افزایش درآمد و نهایتاً "جلوگیری از پیامدهای زیان‌بار ناشی از آن خواهد شد. عزیزی خالخیلی، طاهر (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای با هدف بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های منابع طبیعی نتیجه گرفت که حمایت مالی مشارکت کنندگان از سوی دولت و وابستگی بیشتر مالی روستاییان باعث افزایش مشارکت آن‌ها می‌شود. همچنین انگیزه اجتماعی بیشترین تأثیر را در مشارکت افراد داشته است به این معنی که هر چه انگیزه اجتماعی افراد بالاتر رود بر میزان مشارکت آنان افزوده می‌شود. صالحی، لاله (۱۳۸۶) عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری را عوامل ادراکی، فردی، ارتباطی-اطلاعاتی و اقتصادی می‌داند. پزشکی راد، غلامرضا و حمید کیانی مهر (۱۳۸۰) نقش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار را بررسی نمود. نتایج تحقیق ایشان نشان داد میان متغیر عضویت و متغیرهای چگونگی دسترسی به نهاده‌های بذر، کود و سم و متغیرهای دریافت وام بانکی و تعداد بانک‌هایی که افراد تاکنون از آنها وام گرفته‌اند، رابطه مثبت و معنی‌دار وجود داشت. طاهرخانی، مهدی و وکیل حیدری ساربان، (۱۳۸۳) نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی را بررسی نمودند، نتایج حاصل که از طریق تجزیه و تحلیل آماری به دست آمده، نشان می‌دهد عضویت در تعاونی‌های تولیدی به ایجاد اشتغال و افزایش درآمد روستاییان و در نهایت به توسعه مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر انجامیده است، همچنین بیان نمود که از پیامدهای سیاسی تشکیل تعاونی‌ها در نواحی روستایی افزایش روحیه کار گروهی و افزایش مشارکت می‌باشد. با توجه به مرور مبانی و تحقیقات انجام شده، میتوان به این نتیجه رسید که مطالعه عوامل انگیزشی در مباحث مدیریتی و نحوه بهره‌گیری از این عوامل از رویکردهای مؤثر برای تسریع در دستیابی به هدف‌ها و مأموریت‌های سازمان‌ها و تشکل‌های تعاونی می‌باشد.

عدم توانمندی فکری و علمی کشاورزان، باغداران سنتی و دامداران برای استفاده از داشته‌های طبیعی حوزه‌ی سقزچی باعث گردیده است تا روزمره‌گی و عدم بازدهی کافی از کاربری‌های موجود در حوزه آبخیز نتواند سطح زندگی و درآمد اهالی را افزایش دهد. در حالیکه می‌توان با بهینه‌گزینی در بین کاربری‌های مختلف و توانمندسازی و حمایت از مردم در قالب تشکل‌های مبتنی بر مدیریت یکپارچه و جامع بر عناصر حیاتی موجود در دسترس و موجود محیط پیرامون برنامه‌ریزی کرد و تولید درآمد نمود و مشکلات و محدودیت‌های حوزه آبخیز را که در نتیجه عدم استفاده بهینه و اصولی از مواهب طبیعی است، مرتفع ساخت. در حوزه‌ی سقزچی چای عدم داشتن درآمد کافی و مشکلات عدیده اجتماعی که از همه مهمتر اشتغال و تأمین معیشت روستاهای داخل حوزه آبخیز است که باعث مهاجرت‌های دائمی و فصلی شده است. قشر جوان و تحصیل کرده خصوصاً در روستاهای حور، سوها و سقزچی به جهت تراکم بالای جمعیتی از آسیب‌های این پدیده بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته‌اند. این مطالعه با هدف توصیف ویژگی‌های اقتصادی و تاثیر آن بر مشارکت بهره‌برداران عضو تعاونی‌های آبخیزداری حوزه آبخیز سقزچی چای استان اردبیل انجام گرفته است.

مواد و روش‌ها

از لحاظ مکانی حوزه آبخیز سقزچی چای با مساحت ۷۵۹۴ هکتار در شهرستان نمین و در شرق شهرستان اردبیل قرار دارد. از نظر زمانی این تحقیق در فاصله زمانی ۱۳۸۹-۱۳۸۸ صورت گرفت. این تحقیق به لحاظ تجزیه و تحلیل عددی داده‌ها به منظور بیان و یا توضیح دلایل تغییرات در پدیده‌های اجتماعی و اقتصادی، تحقیق کمی است. به لحاظ هدف از نوع کاربردی است و برحسب روش گردآوری داده‌ها از نوع پیمایشی است. در این تحقیق از میان انواع روش‌های توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد، زیرا میزان و نوع رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته براساس هدف تحقیق تحلیل شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل عرصه و بهره‌برداران حوزه آبخیز سقزچی چای نمین از استان اردبیل بوده است. این حوزه شامل روستاهای سوها، سقزچی، حور، تفیة و رز می‌باشد. به منظور انتخاب نمونه‌های مورد بررسی از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شد. از میان پنج روستای مذکور، ۱۱۵ پرسشنامه توسط بهره‌برداران تکمیل شد. در داخل حوزه آبخیز سقزچی چای و در قالب طرح مدیریت جامع آبخیز، سه شرکت تعاونی مدیریت جامع آبخیز تاسیس شده و دو شرکت تعاونی در شرف تاسیس مورد نظر در این تحقیق بوده‌اند.

تجزیه و تحلیل اطلاعات در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی انجام گرفت. متغیرهای مستقل در این تحقیق ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای بهره‌برداران (سن، شغل اصلی، میزان تحصیلات، نوع حرفه در روستا و ...) و ویژگی‌های آموزشی - ترویجی مرتبط با بهره‌برداران حوزه آبخیز سقزچی چای (میزان تمایل به کسب مهارت در یکی از حرفه‌های روستایی در طرح جامع حوزه آبخیز از طریق سازمان فنی و حرفه‌ای و ...) و در مقابل مشارکت بهره‌برداران به عنوان متغیر وابسته مطرح بوده است. در بخش آمار توصیفی به منظور بیان ویژگی‌های فردی - زراعی و آموزشی - ترویجی، از آماره‌های فراوانی، درصد فراوانی، درصد فراوانی اصلاح شده، درصد فراوانی تجمعی، میانگین، انحراف معیار، بیشینه و کمینه استفاده شد. در بخش آمار استنباطی از ضریب همبستگی برای تعیین میزان ارتباط بین متغیرهای وابسته و مستقل استفاده شد. برای بررسی میزان ارتباط بین متغیرهای مستقل و وابسته از تحلیل همبستگی اسپیرمن و کندال تائو استفاده شد. همچنین برخی از متغیرها در بین دو گروه و یا بیشتر مورد مقایسه قرار گرفت و بدین منظور از آمار غیر پارامتری و آزمون‌های کروسکال-والیس و من-و-یتنی استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌های رتبه‌ای پرسشنامه با تبدیل پاسخ‌های کیفی به مقادیر کمی، از روش وزن‌دهی هر شاخص یا گویه استفاده شد (کلانتری، خلیل (۱۳۸۵)) برای تجزیه تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS نسخه ۱۶ استفاده شد.

نتایج

نتایج تجزیه و تحلیل تأثیر ویژگی‌های اقتصادی بهره‌برداران بر مشارکت آن‌ها در تعاونی‌های آبخیزداری با توجه به متغیرهای مورد بررسی به شرح ذیل طبقه‌بندی شده است.

مساحت مرتع مورد استفاده

حدود ۳۴ درصد مشارکت‌کنندگان در تعاونی آبخیزداری کمتر از ۱۰ هکتار مرتع را استفاده می‌کنند. ضریب همبستگی اسپیرمن بین مساحت مورد استفاده و مشارکت در تعاونی آبخیزداری در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی‌دار است. نوع رابطه معکوس و با شدت ۰/۸۵ است. یعنی هر چه مساحت مورد استفاده بهره‌برداران کمتر بوده است، مشارکت بیشتری در تعاونی آبخیزداری داشته‌اند.

جدول ۱- مساحت مرتع مورد استفاده مشارکت‌کنندگان در تعاونی آبخیزداری

گروه	گویه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۱۰ هکتار	۱	۳۹	۳۳/۹۱	۳۳/۹۱
۱۱-۲۵ هکتار	۲	۲۴	۲۰/۸۷	۵۴/۷۸

۷۹/۱۳	۲۴/۳۵	۲۸	۳	۲۶-۵۰ هکتار
۸۹/۵۶	۱۰/۴۳	۱۲	۴	۵۱-۱۰۰ هکتار
۱۰۰	۱۰/۴۳	۱۲	۵	بالاتر از ۱۰۰ هکتار
-	۱۰۰	۱۱۵	-	جمع

میزان درآمد سالیانه دامداری

طبق جدول ۲ تنها کمتر از ۱۰ درصد افراد شرکت کننده در تعاونی آبخیزداری دارای درآمد بالای یک میلیون تومان هستند. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب همبستگی اسپیرمن بین میزان درآمد سالیانه دامداری و مشارکت در تعاونی آبخیزداری معنی دار نیست.

جدول ۲- میزان درآمد دامداری مشارکت‌کنندگان در تعاونی آبخیزداری

گروه	گویه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۲۰۰ هزار تومان	۱	۲۵	۲۱/۷۴	۲۱/۷۴
۲۰۱-۵۰۰ هزار تومان	۲	۴۳	۳۷/۳۹	۵۹/۱۳
۱-۰/۵ میلیون تومان	۳	۳۶	۳۱/۳۰	۹۰/۴۳
بالاتر از ۱ میلیون تومان	۴	۱۱	۹/۵۷	۱۰۰
جمع	-	۱۱۵	۱۰۰	-

میزان درآمد از زراعت

جدول ۳ میزان درآمد ماهانه اعضای تعاونی آبخیزداری از زراعت را نشان می‌دهد. ضریب همبستگی اسپیرمن بین میزان درآمد اعضای از زراعت و مشارکت در تعاونی آبخیزداری در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی دار است. نوع رابطه معکوس است یعنی هر چه میزان درآمد اعضای از زراعت کمتر بوده، مشارکت بیشتری در تعاونی آبخیزداری داشته‌اند.

جدول ۳- میزان درآمد زراعت مشارکت‌کنندگان در تعاونی آبخیزداری

گروه	گویه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۲۰۰ هزار تومان	۱	۲۲	۱۹/۱۳	۱۹/۱۳
۲۰۱-۵۰۰ هزار تومان	۲	۴۱	۳۵/۶۵	۵۴/۷۸
۱-۰/۵ میلیون تومان	۳	۳۳	۲۸/۷۰	۸۳/۴۸
بالاتر از ۱ میلیون تومان	۴	۱۹	۱۶/۵۲	۱۰۰
جمع	-	۱۱۵	۱۰۰	-

سطح زمین کشاورزی

حدود ۶۵ درصد مشارکت کنندگان در تعاونی آبخیزداری یا فاقد زمین هستند یا بین ۱ تا ۵ هکتار زمین کشاورزی دارند. ضریب همبستگی اسپیرمن بین مساحت زمین کشاورزی مورد استفاده و مشارکت در تعاونی آبخیزداری در سطح آزمون $\alpha = 0/05$ معنی دار است. نوع رابطه معکوس است یعنی هر چه سطح زمین کشاورزی اعضا کمتر بوده است، بیشتر در تعاونی آبخیزداری مشارکت داشته‌اند.

جدول ۴- سطح زمین کشاورزی مشارکت‌کنندگان در تعاونی آبخیزداری

گروه	گویه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
فاقد زمین	۱	۵	۴/۳۵	۴/۳۵
کمتر از ۱ هکتار	۲	۱۶	۱۳/۹۱	۱۸/۲۶
۱-۵ هکتار	۳	۴۹	۴۲/۶۱	۶۰/۸۷
۵-۱۰ هکتار	۴	۲۵	۲۱/۷۴	۸۲/۶۱
۱۱-۱۵ هکتار	۵	۱۶	۱۳/۹۱	۹۶/۵۲
بالاتر از ۱۵ هکتار	۶	۴	۳/۴۸	۱۰۰
جمع	-	۱۱۵	۱۰۰	-

میزان درآمد از شغل اصلی

با توجه به جدول ۵ بیش از ۷۰ درصد اعضا کمتر از ۵۰۰ هزار تومان از شغل اصلی خود درآمد دارند. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب مقایسه کروسکال - والیس در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی دار است. پس تفاوت معنی‌داری بین میزان درآمد از شغل اصلی و مشارکت در تعاونی آبخیزداری وجود دارد و افراد کم‌درآمد بیشترین مشارکت را در تعاونی‌های آبخیزداری دارند.

جدول ۵- میزان درآمد از شغل اصلی مشارکت‌کنندگان در تعاونی آبخیزداری

گروه	گویه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۲۰۰ هزار تومان	۱	۳۴	۲۹/۵۷	۲۹/۵۷
۲۰۱-۵۰۰ هزار تومان	۲	۴۷	۴۰/۸۷	۷۰/۴۴
۰.۵-۱ میلیون تومان	۳	۱۳	۱۱/۳۰	۸۱/۷۴
بالاتر از ۱ میلیون تومان	۴	۲۱	۱۸/۲۶	۱۰۰
جمع	-	۱۱۵	۱۰۰	-

میزان درآمد و هزینه

با توجه به جدول ۶، درآمد ۸۶ درصد از مشارکت کنندگان در تعاونی آبخیزداری کمتر از هزینه‌شان است. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب مقایسه کروسکال - والیس در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی دار است. پس تفاوت

معنی‌داری بین نسبت درآمد به هزینه اعضاء و مشارکت در تعاونی آبخیزداری وجود دارد. افرادی که نسبت درآمد به هزینه‌شان کمتر است تاثیر بیشتری را در مشارکت دارند.

جدول ۶- نسبت درآمد به هزینه مشارکت‌کنندگان در تعاونی آبخیزداری

گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
درآمد کمتر از هزینه	۹۹	۸۶/۰۹	۸۶/۰۹
درآمد برابر با هزینه	۱۳	۱۱/۳۰	۹۷/۳۹
درآمد بیشتر از هزینه	۳	۲/۶۱	۱۰۰
جمع	۱۱۵	۱۰۰	

اجرای طرح باغات دیم در زمین‌های شیبدار

۸۰ درصد از مشارکت کنندگان در تعاونی آبخیزداری موافق اجرای طرح باغات دیم در اراضی شیبدار خود هستند. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب مقایسه من- ویتنی در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی‌دار است. پس تفاوت معنی‌داری بین موافقان و مخالفان اجرای طرح باغات دیم در زمین‌های شیبدار و مشارکت در تعاونی آبخیزداری وجود دارد. یعنی افراد موافق اجرای طرح باغات دیم در زمین‌های شیبدار، تاثیر بیشتری را در مشارکت دارند.

جدول ۷- تمایل به اجرای طرح باغات دیم در زمین‌های شیبدار

گروه	فراوانی	درصد
موافق اجرای طرح باغات دیم در زمین‌های شیبدار	۹۳	۸۰
مخالف اجرای طرح باغات دیم در زمین‌های شیبدار	۲۲	۲۰
جمع	۱۱۵	۱۰۰

اجرای طرح باغات دیم در اراضی شیبدار قابل واگذاری

۸۰/۸۷ درصد از مشارکت کنندگان در تعاونی آبخیزداری موافق اجرای طرح باغات دیم در اراضی شیبدار قابل واگذاری هستند. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب مقایسه من- ویتنی در سطح آزمون $\alpha = 0/01$ معنی‌دار است. پس تفاوت معنی‌داری بین موافقان و مخالفان اجرای طرح باغات دیم در اراضی شیبدار قابل واگذاری و مشارکت در تعاونی آبخیزداری وجود دارد. یعنی افراد موافق اجرای این طرح، تاثیر بیشتری در مشارکت دارند.

جدول ۸- تمایل به اجرای طرح باغات دیم در اراضی شیبدار قابل واگذاری

گروه	فراوانی	درصد
موافق اجرای طرح باغات دیم در اراضی شیبدار قابل واگذاری	۹۲	۸۰/۸۷
مخالف اجرای طرح باغات دیم در اراضی شیبدار قابل واگذاری	۲۳	۱۹/۱۳

جمع	۱۱۵	۱۰۰
-----	-----	-----

تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم

با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده ۸۴/۳۵ درصد از مشارکت کنندگان در تعاونی آبخیزداری موافق تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم هستند. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب مقایسه من-ویتی در سطح آزمون ۰/۰۱ $\alpha =$ معنی دار است. پس تفاوت معنی‌داری بین موافقان و مخالفان تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم و مشارکت در تعاونی آبخیزداری وجود دارد. یعنی افراد موافق اجرای این طرح، تاثیر بیشتری در مشارکت دارند.

جدول ۹- تمایل به تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم

گروه	فراوانی	درصد
موافق تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم	۹۷	۸۴/۳۵
مخالف تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم	۱۸	۱۵/۶۵
جمع	۱۱۵	۱۰۰

کاهش دام در مواقع خشکسالی

با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده ۶۹/۵۷ درصد از مشارکت کنندگان در تعاونی آبخیزداری موافق کاهش دام مازاد خود در مواقع خشکسالی هستند. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل آماری، ضریب مقایسه من-ویتی در سطح آزمون ۰/۰۱ $\alpha =$ معنی دار است. پس تفاوت معنی‌داری بین موافقان و مخالفان کاهش دام خود در مواقع خشکسالی و مشارکت در تعاونی آبخیزداری وجود دارد. یعنی افراد موافق تاثیر بیشتری در مشارکت دارند.

جدول ۱۰- تمایل به کاهش دام در مواقع خشکسالی

گروه	فراوانی	درصد
کسانی که با کاهش دام خود در مواقع خشکسالی موافق هستند	۸۰	۶۹/۵۷
کسانی که با کاهش دام خود در مواقع خشکسالی مخالف هستند	۳۵	۳۰/۴۳
جمع	۱۱۵	۱۰۰

تاثیر تعاونی آبخیزداری در افزایش درآمد

۶۲/۶ درصد از مشارکت کنندگان معتقدند تعاونی آبخیزداری تاثیر زیاد و خیلی زیادی در افزایش درآمد اعضا دارد. ضریب همبستگی اسپیرمن بین انتظار افزایش درآمد اعضا و مشارکت در تعاونی آبخیزداری در سطح آزمون ۰/۰۱ $=$

α معنی دار است. نوع رابطه مستقیم است یعنی اکثر اعضاء با انتظار افزایش درآمد به عضویت تعاونی آبخیزداری درآمده‌اند.

جدول ۱۱- میزان انتظار افزایش درآمد مشارکت کنندگان در تعاونی آبخیزداری

گروه	گوبه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
بی تاثیر	۱	۶	۵/۲۲	۵/۲۲
تاثیر کم	۲	۱۱	۹/۵۷	۱۴/۷۹
تاثیر تا حدودی	۳	۲۶	۲۲/۶۱	۳۷/۴۰
تاثیر زیاد	۴	۵۰	۴۳/۴۸	۸۰/۸۸
تاثیر خیلی زیاد	۵	۲۲	۱۹/۱۲	۱۰۰
جمع	-	۱۱۵	۱۰۰	-

بحث

عوامل اقتصادی، تشکیل تعاونی‌ها و افزایش مشارکت

اکثر بهره‌برداران کمتر از ۱۰ هکتار زمین زراعی دارند. حدود ۶۳/۵ درصد کل روستا بطور دسته جمعی و ۷۳ درصد به طور مشاع از کل مراتع روستا استفاده می‌کنند. سه گروه فوق نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری به صورت قابل توجهی تمایل دارند. سه گروه بهره‌بردار اصلی حوزه با توجه به این تمایل، توسعه تعاونی‌های آبخیزداری را امکان‌پذیر می‌سازد. در بین سه گروه بهره‌بردار فوق، بخشی از آنها (۳۲/۱۷ درصد) حدود ۶ ماه از مرتع استفاده می‌کنند. این گروه نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری تمایلی نشان نداده‌اند. عدم تمایل این گروه با تشکیل تعاونی و مشارکت در طرح‌های آبخیزداری شاید اطلاع آنها از برنامه چرایی در سطح حوزه ناشی شده باشد که باید به حداکثر ۱۰۰ روز تقلیل پیدا کند. بنابراین متعاقب آن باید تعداد دام‌های خود را کاهش دهند.

عوامل اقتصادی، انتظار درآمد بالا، تشکیل تعاونی‌ها و افزایش مشارکت

حدود ۶۲/۶۰ درصد بهره‌برداران از راه‌اندازی تعاونی‌ها انتظار تاثیر زیاد و خیلی زیاد در افزایش درآمد دارند که در این صورت نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری تمایل نشان داده‌اند. بنابراین در تشکیل تعاونی‌ها به افزایش درآمد در کنار برنامه‌های حفاظتی باید توجه شود. در کنار کشاورزی و فعالیت‌های خدماتی، دامداری نیز یکی از شیوه‌های بهره‌برداری است. البته این گروه علاوه بر کشاورزی، دامداری نیز دارند. تنها حدود ۳۲/۱۷ درصد از بهره‌برداران حوزه که در بین پرسش‌شوندگان فعالیت دامداری نیز داشته‌اند و حدود ۶ ماه (بهره‌برداری غیر مجاز) از مرتع استفاده می‌کنند، نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری تمایلی به مشارکت در تعاونی نشان نداده‌اند. این نتایج با نتایج جلالی، محمد و عزت الله کرمی (۱۳۸۵) در تضاد می‌باشد.

دیدگاه صاحبان زمین در ارتباط با مشارکت در فعالیت‌های آبخیزداری و تشکیل تعاونی‌ها

اکثر بهره‌برداران صاحب زمین در سطح حوزه (۴۲/۶۱ درصد) که بین یک تا پنج هکتار دارند، دارای درآمد دو تا پنج میلیون ریال هستند. دیدگاه این گروه نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری معنی‌دار نبوده و تمایل نشان نداده‌اند. در صورتی که سایر گروه‌ها کمتر از ۱ هکتار و بالاتر از ۵ هکتار تمایل بیشتری را در مقایسه نشان داده‌اند. حدود ۴۰/۸۷ درصد بهره‌برداران دارای درآمد دو تا پنج میلیون ریال از شغل اصلی هستند و درآمدهای نامشخص از شغل‌های دیگر (مانند کارگری فصلی) دارند. این گروه نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری تمایل قابل قبولی نشان نداده‌اند. همچنین بهره‌برداران با بخشی از برنامه‌ها که مالکیت آنها را تضمین نماید تمایل بالایی نشان می‌دهند. میتوان اینطور گفت که با ایجاد مالکیت و به وجود آمدن این حس، انگیزه تمایل به مشارکت بسیار قویتر نمایان می‌گردد. بطور مثال: اکثر پاسخگویان (۸۰ درصد) موافق تبدیل زمین شیب‌دار خود به باغات دیم، و همچنین (۸۰/۸۷ درصد) موافق تبدیل زمین قابل واگذاری به باغات دیم و (۸۴/۸۴ درصد) موافق تبدیل اراضی متروکه به باغات دیم می‌باشند. قابل توجه اینکه با این واگذاری‌ها مالکیت بهره‌برداران به زمین‌های واگذار شده بنا بر تصور آنها تضمین خواهد شد.

انتظارات مادی در مقابل انتظارات حفاظتی در ارتباط با مشارکت در فعالیت‌های آبخیزداری و

تشکیل تعاونی‌ها

در مدیریت و طرح جامع آبخیزداری حفاظت در درجه اول و بهره‌برداری و درآمد اقتصادی در درجه دوم است. در این راستا بهره‌برداران مورد پرسش قرار گرفتند و اکثراً دیدگاه مادی دارند و نه حفاظتی؛ به عبارتی اکثر بهره‌برداران (۸۶/۰۹ درصد) دارای درآمد کمتر از هزینه می‌باشند. انتظار اکثر (۴۳/۴۸ درصد) بهره‌برداران از تعاونی‌ها افزایش درآمد دارند و نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری رابطه مستقیمی با افزایش درآمد داشته و کمتر به مسائل حفاظتی حوزه آبخیز توجه دارند. Trupo, 1997, P 17 نیز عنوان کرد که یک تعاونی کشاورزی، درآمد کشاورزی تولیدکنندگان منطقه فعالیت خود را افزایش می‌دهد. نتایج تحقیق طاهرخانی، مهدی و وکیل حیدری ساربان، (۱۳۸۳) نیز نشان داد عضویت در تعاونی‌های تولیدی به ایجاد اشتغال و افزایش درآمد روستائیان، همچنین توسعه مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر انجامیده است. انصاری، حمید (۱۳۷۱) نیز معتقد است به لحاظ اقتصادی، کاهش بیشتر هزینه تولید و افزایش درآمد در تعاونی‌های کشاورزی نسبت به تشکلهای دیگر موجود در بخش کشاورزی، کاملاً مشهود است.

همچنین عملیات آبخیزداری بخصوص با دیدگاه حفاظتی آن شاید بازدارنده مشارکت بهره‌برداران باشد. بنابراین آگاهی کامل بهره‌برداران از عملیات آبخیزداری حائز اهمیت است. بطور مثال: حدود ۴۰/۸۷ درصد آشنایی خیلی کم با پروژه‌های احیاء و اصلاح دارند. با این وضعیت این گروه نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری تمایل بیشتری نشان داده‌اند در صورتی که با افزایش آشنایی، تمایل کمتر بوده است. این نتایج با نتایج تحقیق جلالی، محمد و عزت الله کرمی (۱۳۸۵) همخوان می‌باشد.

سابقه ذهنی مناسب در ارتباط با مشارکت در فعالیت‌های آبخیزداری و تشکیل تعاونی‌ها

با توجه به وجود این دیدگاه که بهره‌برداران و حوزه‌نشینان چنانچه سابقه ذهنی مناسبی در ارتباط با خدمات دولتی داشته باشند تمایل بیشتری به مشارکت و تشکیل تعاونی نشان می‌دهند؛ نتایج تجزیه و تحلیل نشان داد رضایت از خدمات کشاورزی و افزایش دیدگاه مثبت آنها نسبت به فرآیند مشارکت در تعاونی آبخیزداری، معنی‌دار نبوده است. اما هرچه میزان رضایت کشاورزان از خدمات دولتی بیشتر باشد، مشارکت آنها نیز بیشتر می‌شود. در تحقیق عزیزی خالخیلی، طاهر (۱۳۸۶)، جلالی، محمد و عزت الله کرمی (۱۳۸۵) و محمدی، غلامرضا (۱۳۸۲) این مسئله مورد تاکید قرار گرفته یعنی اعتماد به مجریان طرح یکی از عوامل موثر بر مشارکت مردم است و باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد. Rasmussen and Meinzen-Dick, 1995, P 17 وجود اطمینان و اعتماد در نهادهایی که در زمینه مدیریت منابع طبیعی فعالیت دارند را لازمه پایداری مدیریت منابع طبیعی می‌داند. Flygare, 2006, P 15 نیز عنوان می‌کند که تعاونی‌ها، اقدامات اقتصادی را بر اساس یک کنترل مشارکتی انجام می‌دهند، به این ترتیب که به اعضای خود وام می‌دهند و نسبت به علایق آنها پیگیری لازم را دارند. نتایج تحقیق پزشکی راد، غلامرضا و حمید کیانی مهر (۱۳۸۰) نیز نشان داد میان متغیر عضویت و متغیرهای چگونگی دسترسی به نهاده‌های بذر، کود و سم و دریافت وام بانکی و تعداد بانک‌هایی که افراد تاکنون از آنها وام گرفته‌اند، رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. بدیهی است با وجود خدمات حمایتی تعاونی‌ها، مشارکت بهره‌برداران در تعاونی‌ها نیز بیشتر می‌شود. Okidi, 1997, P 16 نیز معتقد است تصمیم‌گیری برای مشارکت در فعالیت‌های دسته‌جمعی تحت تاثیر پیش‌بینی و انتظار رفتار اعضای گروه قرار می‌گیرد. اگر فعالیت‌های مشابه در گذشته موفقیت‌آمیز باشند، افراد احتمالاً از مدیریت دسته‌جمعی منبع حمایت می‌کنند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

همانگونه که در بخش‌های مختلف نتایج عنوان شد بهره‌برداران با شکل‌گیری تعاونی‌ها و افزایش مشارکت با این دیدگاه موافق هستند که با ایجاد تعاونی و در قالب فعالیت‌های تعاونی، مالکیت آنها بر سطح اراضی تضمین بیشتری پیدا کرده و

بنابراین به مشارکت در تعاونی‌ها تمایل نشان داده‌اند. اکثر بهره‌بردارانی که در آمدشان کمتر از هزینه بوده به مشارکت در تعاونی رقت بیشتری دارند. در واقع به عنوان شغل به مشارکت در تعاونی می‌نگرند و انتظار دارند تعاونی تاثیر زیادی در افزایش درآمدشان داشته باشد. بنابراین در تشکیل تعاونی‌ها این مهم باید مورد توجه قرار گرفته و در سطح حوزه زمینه ایجاد اشتغال و بر روی جذب نیروی جوان تلاش شود. از آنجایی که مراتع این حوزه به صورت مشاع مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد، گروه‌های تفکیکی قابل توجهی در این ارتباط مشاهده نشده است و بیشتر عوامل جانبی در میزان مشارکت آنها دخالت دارند. در این ارتباط نقش آگاهی از فعالیت‌های بازدارنده حفاظتی آبخیزداری و ایجاد محدودیت برای بهره‌برداری، باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد. پیشنهاد می‌شود در برنامه‌ریزی تشکیل و توسعه تعاونی‌های آبخیزداری، مسائل حفاظتی در کنار مسائل اقتصادی و اجتماعی لحاظ شود و اصول حفاظتی فدای منافع اقتصادی و افزایش درآمد صرف از حوزه‌های آبخیز نشود. اکثر مشارکت‌کنندگان با کاهش دام در خشکسالی، تبدیل دیمزارها، اراضی قابل واگذاری و اراضی متروکه به باغات دیم موافق هستند و از آنجایی که این افراد با پروژه‌های اصلاح و احیاء آشنایی خیلی کمی دارند و با توجه به عدم آگاهی موجود ممکن است اقدامات انجام شده در آینده با مشکلات زیادی روبرو شود، لذا باید قبل از اجرای پروژه‌های اصلاح و احیاء، زمینه فرهنگ‌سازی و افزایش آگاهی نسبت به پروژه‌های آبخیزداری فراهم گردد تا بهره‌برداران با آگاهی کامل از نقش بعضی از پروژه‌ها که می‌تواند در شدت بهره‌برداری آنها محدودیت ایجاد نماید، اقدام به شرکت در تعاونی‌ها داشته باشند. در نهایت باید گفت که برای توانمندسازی جوامع محلی باید از وضعیت موجود زندگی و شرایط حاکم بر آن آگاهی یافته و برای تغییر شرایط موجود به سمت شرایط مطلوب با شناسایی نیازها برنامه‌ریزی مناسب و سازمان یافته‌ای انجام داد.

منابع

- ۱- انصاری، حمید (۱۳۷۱). مبانی تعاون، چاپ دانشگاه پیام نور، تهران.
- ۲- پزشکی راد، غلامرضا و کیانی مهر حمید (۱۳۸۰). نقش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۳۴، ۳۴۳-۳۶۲.
- ۳- ثمری، داوود و داوری س (۱۳۸۹). تعاونی‌های روستایی و تعاونی‌های نوین کشاورزی (ترجمه)، انتشارات موسسه توسعه روستایی ایران، ۱۰۳ ص.

- ۴- جلالی، محمد و کرمی عزت الله (۱۳۸۵). تعیین عوامل مؤثر بر مشارکت مرتعداران در تعاونی‌های مرتعداری استان کردستان. پژوهش و سازندگی، ۷۰، ۳۵-۴۵.
- ۵- خانی، جواد و خواجه‌ای، ابراهیم (۱۳۸۲). بررسی راهکارهای مشارکت مردمی در پروژه‌های آبخیزداری. ۴ تا ۵ شهریور، ارومیه، سومین همایش آبخیزداری دستاوردها و چشم اندازها.
- ۶- صدیقی، حسن و درویشی نیا، علی اصغر (۱۳۸۱). بررسی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی استان مازندران. علوم کشاورزی ایران، ۳۳ (۲)، ۳۱۳-۳۲۲.
- ۷- صالحی، لاله (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت آبخیزنشینان در طرح‌های آبخیزداری، چهارمین همایش ملی علوم و مهندسی آبخیزداری، دانشگاه منابع طبیعی، دانشگاه تهران.
- ۸- طاهرخانی، مهدی و حیدری ساربان و کیل (۱۳۸۳). نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی. پژوهش‌های جغرافیایی، ۴۹، ۱۱۵-۱۲۶.
- ۹- عباسی، حسن (۱۳۷۹). بررسی عوامل مؤثر در گرایش افراد به ایجاد تشکلهای تعاونی در کهگیلویه و بویر احمد. اداره تعاون استان.
- ۱۰- عزیزی خالخیلی، طاهر (۱۳۸۶). سازه‌های مؤثر بر مشارکت کشاورزان در مدیریت آبیاری مورد مطالعه: شبکه آبیاری سد درودزن. پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز.
- ۱۱- کلانتری، خلیل (۱۳۸۵). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی (چاپ دوم). تهران: نشر شریف، ۳۸۸ص.
- ۱۲- موحدی، ر (۱۳۷۸). مشارکت مردمی چیست؟ ماهنامه صالحین روستا، شماره ۱۶۲.
- ۱۳- محمدی، غلامرضا (۱۳۸۳). عوامل مؤثر بر مشارکت روستائیان در طرح‌های آبخیزداری. دوماهنامه جهاد، ۲۶۲، ۱۷-۱۳.

- 14- Abdelrahman, Ali and Cathy Smith (1996) Cooperatives and agricultural development: A case study of groundnut farmers in Western Sudan, Community Development Journal, 31(1): 13-15.
- 15- Flygare, Sara (2006) The Cooperative Challenge Farmer (in 21st Modernization Cooperation and the Politics of Agricultural Century Uganda).
- 16- Okidi, John (1997) Issues in Collective Action for Common Resources: Evidence from Western Uganda. Ph.D. thesis, University of Wisconsin - Madison.
- 17- Rasmussen, Lise Nordvig, and Ruth Meinzen-Dick (1995) Local organization for natural resource management: Lessons from theoretical and empirical literature, Workshop on Local Organization for Natural Resource Management, Columbia, Maryland.

18- Trupo, Paul (1997) Agricultural Cooperation and Horticultural Produce Marketing in Southwest Virginia. Blacksburg, Virginia.

Analysis the economic characteristics influencing beneficiaries participation in watershed cooperatives

A. H. Kavianpoor¹; H. Barani²; A. Ghorbani³

¹. PhD Student, Dept. of Range & Watershed Management; Gorgan University of Agricultural Science and Natural Resources kavianpoor.a@gmail.com

². Associate Prof, Dept. of Range & Watershed Management; Gorgan University of Agricultural Science and Natural Resources baranihossein@yahoo.com

³. Associate Prof, Dept. of Range & Watershed Management; University of Mohaghegh Ardabili ardavanica@yahoo.com

Abstract

For gaining the participation of living people in a watershed for cooperation of them in the watershed plans, the effective factors should be considered. In this study economic characteristics of the rural people which were the member of watershed cooperative of Saghezchi-Chaei watershed (Ardabil province), and the effect of this factor on the participation of those on the watershed cooperatives were investigated. This research was conducted based on descriptive survey design and questionnaire. The statistical population of the study was the member of the watershed cooperatives rural areas including, Saghezchi, Soha, Hour, Tafieh and Raz totally 115 beneficiaries, which were inhabitant on the Saghezchi-Chaei watershed. For data analysis SPSS software were used. Obtained results from the description of economic characteristics of beneficiaries which were the members of watershed cooperative of Saghezchi-Chaei watershed showed that whatever the area of agricultural land for members and amount of income from agriculture is lower, also agreed members to plan for rain gardens on steep terrain, and convert abandoned dry lands to rain gardens have the highest participation in the watershed cooperatives. According to the statistical analysis, coefficient of Kruskal-Wallis test between the amount of income from main profession and benefit/cost ratio of members to participate in the watershed cooperatives was significant ($\alpha= 0.01$), This means low-income members and beneficiaries who their income is less than cost, have the highest participation in the watershed cooperatives. Spearman correlation coefficients between the beneficiaries expect to increase income and participation in the watershed cooperatives was significant ($\alpha= 0.01$), this means the majority of beneficiaries with the expect of increase in income have been the member of watershed cooperatives. Despite the economical problems of beneficiaries in the watersheds, recommended special attention to create jobs and attract young workers in the formation of cooperatives.

Keywords: Economic characteristics, watershed cooperatives, participation.